

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.57>

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ У РЕЖИМІ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ

Попов Г.В.,
*доктор юридичних наук,
доцент кафедри галузевого права
та загально правових дисциплін
Інституту права та суспільних відносин
Закладу вищої освіти
«Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»
ORCID: 0000-0002-4928-2470
e-mail: georgepopov3000@gmail.com*

Попов Г.В. Кримінально-процесуальні гарантії прав військовослужбовців в умовах воєнного стану під час проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції.

Статтю присвячено аналізу проблем реалізації кримінально-процесуальних гарантії прав військовослужбовців в умовах воєнного стану під час проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції.

Автор зауважує, що правова держава зобов'язана гарантувати дотримання фундаментальних процесуальних прав широкого кола осіб, зокрема, військовослужбовців – учасників кримінального провадження. Мова, зокрема, йде про право на ефективний захист і конфіденційність спілкування з адвокатом, забезпечення дотримання встановленого правового режиму використання інформації, що містить державну таємницю.

Мета публікації полягає в аналізі теоретичних і практичних проблем забезпечення ключових кримінально-процесуальних гарантії прав військовослужбовців під час їх участі у кримінальному провадженні в режимі відеоконференції в умовах воєнного стану, а також у формулюванні пропозицій з удосконалення правозастосовної практики з урахуванням міжнародних стандартів.

Зауважується, що незважаючи на наявність сучасних наукових праць проблеми забезпечення процесуальних прав військовослужбовців у зоні бойових дій, зокрема, права на безпосередню участь у судовому засіданні, ефективний захист, потребують окремого дослідження.

Вказується, що з аналізу рішень Європейського суду з прав людини слідує: можливість підсудного надавати конфіденційні вказівки своєму адвокату безпосередньо під час розгляду справи є суттєвою складовою права на ефективний захист, як однієї з основних ознак справедливого судового розгляду.

Зроблено висновок про те, що дієвою в умовах відсічі збройної агресії може стати практика використання відеозв'язку для реалізації права військовослужбовця на захист у обставинах коли адвокат не має можливості безпосередньо зустрітися з підзахисним для визначення стратегії роботи по справі (наприклад, перебування військового у зоні ведення бойових дій).

Невід'ємною складовою проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції є забезпечення належної захищеності інформаційно-телекомунікаційних систем, особливо у провадженнях де може фігурувати державна таємниця (наприклад, інформація у сфері оборони).

Ключові слова: дистанційне судове провадження, право на справедливий суд, військовослужбовці, воєнний стан.

Popov G.V. Criminal procedure guarantees of the rights of servicemembers under martial law during procedural actions conducted via videoconference.

The article is devoted to the analysis of issues related to the implementation of criminal procedure guarantees of servicemembers' rights under martial law during procedural actions conducted via videoconference.

The author notes that a state governed by the rule of law is obliged to ensure compliance with the fundamental procedural rights of a wide range of individuals, including servicemembers who are participants in criminal proceedings. This primarily concerns the right to effective defense and the confidentiality of communication with a lawyer, as well as the observance of the established legal regime for the use of information containing state secrets.

The purpose of this publication is to analyze the theoretical and practical challenges in ensuring key criminal procedure guarantees of servicemembers' rights during their participation in criminal proceedings conducted via videoconference under martial law, as well as to develop proposals for improving law enforcement practices in accordance with international standards.

It is noted that despite the existence of modern scholarly works, the issues of ensuring the procedural rights of servicemembers in combat zones particularly their right to direct participation in court hearings and effective defense require separate research.

The analysis of the European Court of Human Rights' case law indicates that a defendant's ability to provide confidential instructions to their lawyer directly during the proceedings is an essential component of the right to effective defense one of the fundamental elements of a fair trial.

It has been concluded that, under conditions of repelling armed aggression, the practice of using video communication may serve as an effective means of ensuring a servicemember's right to defense in situations where an attorney is unable to meet the client in person to determine the defense strategy (for example, when the servicemember is located in a combat zone).

An integral component of conducting procedural actions via videoconference is ensuring the proper security of information and telecommunication systems, particularly in proceedings that may involve state secrets (for instance, information related to national defense).

Key words: remote court proceedings, right to a fair trial, servicemembers, martial law.

Постановка проблеми. В сучасних умовах відсічі збройної агресії та виконання військовослужбовцями бойових завдань із захисту Батьківщини, забезпечення їх конституційного права на доступ до правосуддя є досить ускладненим. Участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції можливо визначити як один з основних способів реалізації вказаного права.

Між тим, інструменти, що покликані гарантувати правосуддя, у тому числі в умовах дії воєнного стану, створюють ризики для ключових елементів права на справедливий суд, гарантованого Конституцією України [1] та ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2].

Слід зауважити, що необхідність забезпечення безперервності кримінального провадження потребує виважених процесуальних рішень, ключовим з яких є проведення судових засідань у режимі відеоконференції, як це передбачено ст. 336 КПК України [3].

Більше того, правова держава зобов'язана гарантувати дотримання фундаментальних процесуальних прав широкого кола осіб, зокрема, військовослужбовців – учасників кримінального провадження. Мова, зокрема, йде про право на ефективний захист і конфіденційність спілкування з адвокатом, забезпечення дотримання встановленого правового режиму використання інформації, що містить державну таємницю.

Мета дослідження полягає в аналізі теоретичних і практичних проблем забезпечення ключових кримінально-процесуальних гарантій прав військовослужбовців (права на ефективний захист, конфіденційність спілкування з адвокатом тощо) під час їх участі у кримінальному провадженні в режимі відеоконференції в умовах воєнного стану, а також у формулюванні пропозицій з удосконалення правозастосовної практики з урахуванням міжнародних стандартів.

Стан опрацювання проблематики. Актуальні аспекти функціонування правової системи в умовах воєнного стану перебувають у фокусі наукових інтересів вітчизняних вчених та практиків. Так, В. Салманов у своїй роботі проаналізував теоретико-прикладні аспекти особливого режиму кримінального провадження, запровадженого ст. 615 КПК України, вказавши на ризики зловживань через відсутність чіткого визначення поняття «об'єктивної неможливості» [4].

Дослідженню процесуальних аспектів використання відеоконференцій зв'язку присвятили свої праці О. Дроздов та І. Гловюк, які, зокрема, аналізують проблему проведення дистанційного роз-

гляду всупереч клопотанню обвинуваченого про безпосередню участь та умови використання для цього власних технічних засобів [5].

Важливе значення для розуміння стандартів права на справедливий суд мають міжнародні вимоги. Зокрема, А. Барабаш та Т. Дунаєва, спираючись на міжнародні акти та практику Європейського суду з прав людини, досліджували проблеми забезпечення конфіденційності спілкування з адвокатом під час застосування відеоконференції у кримінальному провадженні [6].

Разом з тим, незважаючи на наявність сучасних наукових праць проблеми забезпечення процесуальних прав військовослужбовців у зоні бойових дій, зокрема, права на безпосередню участь у судовому засіданні, ефективний захист, потребують окремого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Належне забезпечення участі військовослужбовця у кримінальному провадженні в дистанційному форматі становить складне юридичне завдання, що вимагає збалансованого застосування як загальних процесуальних гарантій, так і спеціальних норм, запроваджених на період дії правового режиму воєнного стану. Основоположним нормативним інструментом у цьому контексті є ст. 336 КПК України, що регламентує порядок проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції [3].

Попередня редакція кримінального процесуального закону містила норму згідно якої суд не мав права ухвалити рішення про дистанційний розгляд, якщо обвинувачений заперечував проти цього. Проте дія цієї гарантія була скасована на період дії воєнного стану Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14 квітня 2022 року № 2201-IX [7].

Вказана законодавча новела знаходить своє відображення у сучасній судовій практиці. Так, у постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 08 травня 2025 року (справа № 542/381/17) суд визнав правомірним проведення судових засідань у режимі відеоконференції, незважаючи на заперечення засудженої особи.

Суд зазначив: положення ч. 2 ст. 336 КПК України вказують на те, що саме суду надається дискреційне право під час ухвалення рішення про здійснення судового провадження дистанційно вирішувати питання про форму судового засідання. Суд може використати своє дискреційне право та вирішити питання про форму судового засідання, адже в ч. 2 ст. 336 КПК України де, крім іншого зазначено, що суд не має права прийняти рішення про здійснення дистанційного судового провадження, в якому поза межами приміщення суду перебуває обвинувачений, якщо він проти цього заперечує, крім випадків здійснення дистанційного судового провадження в умовах воєнного стану [8].

Важливо підкреслити, що судова практика демонструє і протилежний підхід, чітко розмежовуючи саму наявність відеозв'язку та реальну здатність особи брати участь у засіданні. Актуальною у контексті сказаного є постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 25 лютого 2025 року (справа № 197/571/21) у якій суд скасував рішення попередніх інстанцій саме через порушення вимог ст. 336 КПК України. Так, під час виступу прокурора у суді першої інстанції обвинувачений поскаржився на неможливість сприймати звукову інформацію під час відеоконференцзв'язку і заявив про вади слуху та заперечив проти подальшого проведення судового засідання в такому режимі.

Проте, суд першої інстанції на заперечення ОСОБА_7 належним чином не відреагував, не пересвідчився в тому, що обвинувачений за станом здоров'я здатен сприймати звукову інформацію дистанційно, та оцінив такі дії ОСОБА_7 як умисні, спрямовані на зрив проведення судового засідання. Під час касаційного провадження сторона захисту надала медичну довідку, в якій зазначено, окрім іншого, про те, що ОСОБА_7 має вади слуху.

З огляду на вищезазначене Суд зауважив, що суд першої інстанції не вжив необхідних заходів для забезпечення реалізації обвинуваченим права на виступ у судових дебатах й не забезпечив сторонам рівних умов для реалізації їхніх процесуальних прав. Ці обставини свідчать про порушення принципів юридичної рівності, змагальності та справедливості судового розгляду, оскільки кожній стороні повинна надаватися розумна можливість представляти справу в таких умовах, які не ставлять цю сторону у суттєво невігідне становище відносно другої сторони (рішення у справі «Ankerl v. Switzerland» від 23 жовтня 1996 року, заява № 17748/91, п. 38), що, з огляду на практику Європейського суду з прав людини, не узгоджується з положеннями ст. 6 Конвенції щодо забезпечення права на справедливий суд [9].

Наведена позиція суду цілком співпадає з п.п. 6 та 9 Керівництва щодо проведення судових проваджень у режимі відеоконференції затвердженого Європейською комісією з питань ефективності правосуддя (CEPEJ) (надалі – Керівництво) згідно яких: під час дистанційного слухання суд повинен мати можливість постійно відстежувати якість зображення та звуку відеозв'язку, щоб звести до мінімуму кількість технічних несправностей, які можуть вплинути на право сторін брати активну участь у провадженні; суд має призупинити проведення слухання в разі виникнення технічної несправності до моменту її усунення, залежної від її характеру, таке призупинення має бути задокументовано в протоколі дистанційного слухання [10].

Таким чином, у одних випадках судами констатується допустимість примусової відеоконференції за умови її належної технічної якості, у інших випадках суди зауважують, що навіть за формального дотримання процедури, ігнорування об'єктивних перешкод, які роблять участь особи неефективною (наприклад, вада слуху або зору) можливо вести мову про наявність підстав для скасування судового рішення.

Окрім належної технічної якості зв'язку, ключовим викликом для дистанційного правосуддя, особливо у справах за участю військовослужбовців, є забезпечення конфіденційності спілкування з адвокатом, що гарантовано ст. 59 Конституції України та ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

З аналізу рішень Європейського суду з прав людини слідує (далі – ЄСПЛ), що можливість підсудного надавати конфіденційні вказівки своєму адвокату безпосередньо під час розгляду справи є суттєвою складовою права на ефективний захист, як однієї з основних ознак справедливого судового розгляду. Наведена позиція, наприклад, міститься у рішенні ЄСПЛ у справі «Дзагарія проти Італії» [11].

Між тим, враховуючи реалії сьогодення, під час відеоконференції, коли захисник перебуває в залі суду, а військовослужбовець у зоні ведення бойових дій або місці постійної дислокації, виникають об'єктивні перепони для такого конфіденційного спілкування. Адвокат, зокрема, не може безпосередньо прибути на зустріч з підзахисним та приватно обговорити стратегію поведінки, а також позицію захисту. Проте, варто підкреслити, що ст. 336 КПК України покладає на суд обов'язок забезпечити реалізацію процесуальних прав, однак не містить механізмів гарантії конфіденційності спілкування захисника і підзахисного.

В продовження наукових роздумів доцільно звернутися до п. 23 Керівництва де закріплено: відеозв'язок, що забезпечується, має давати обвинуваченому змогу бачити й чути учасників дистанційного слухання, у тому числі інших сторін, суддів, свідків та експертів; учасники повинні мати змогу бачити й чути обвинуваченого.

Згідно п. 27 Керівництва обвинувачений повинен мати ефективний доступ до представництва своїх інтересів перед початком дистанційного слухання і під час його проведення, включно з правом до початку слухання конфіденційно спілкуватися зі своїм захисником.

У п. 31 Керівництва також передбачено, що слід вжити спеціальних організаційних заходів, щоб забезпечити захист конфіденційності спілкування між обвинуваченим і захисником у разі використання послуг перекладача під час такого спілкування [10].

В розвиток наведених положень Керівництва потрібно звернутися до ч. 12 ст. 615 КПК України де закріплено: дізнавач, слідчий, прокурор забезпечує участь захисника у проведенні окремої процесуальної дії, у тому числі у разі неможливості явки захисника – із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для забезпечення дистанційної участі захисника [3].

Особливої увагу також потребує забезпечення захищеності обладнання та ліній зв'язку, а також мінімізація випадків зовнішнього втручання. Мова, зокрема, йде про справи де можливе розголошення інформації, яка становить державну таємницю, тобто таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою (ст. 1 Закону України «Про державну таємницю») [12].

Враховуючи викладене, необхідно зауважити, що для належного забезпечення участі військовослужбовця у проведенні процесуальних дій у режимі відеоконференції і уникнення формалізованих підходів у реалізації наведених вище гарантій не достатнього лише якісного зображення, освітлення та звуку. Суд, серед іншого, зобов'язаний створювати умови для реальної реалізації прав військовослужбовців (наприклад, права на захист, участі у судовому засіданні тощо) та дотримання правового режиму використання інформації (наприклад, тієї, що містить державну таємницю).

Висновки. Судова практика використання можливостей відеоконференції є неоднозначною. Так, за певних обставин суди визнають допустимим проведення примусової відеоконференції за умови забезпечення належної технічної якості зв'язку. Водночас в інших рішеннях наголошується, що навіть формальне дотримання процесуальних вимог не може вважатися достатнім, якщо проігноровано об'єктивні обставини, які унеможливають ефективну участь особи в засіданні, що може бути підставою для скасування судового рішення.

Дієвою в умовах відсічі збройної агресії може стати практика використання відеозв'язку для реалізації права військовослужбовця на захист у обставинах коли адвокат не має можливості безпосередньо зустрітися з підзахисним для визначення стратегії роботи по справі (наприклад, перебування військового у зоні ведення бойових дій).

Невід'ємною складовою проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції є забезпечення належної захищеності інформаційно-телекомунікаційних систем, як з позиції збереження адвокатської таємниці, так і з метою нерозголошення державної таємниці (наприклад, інформації у сфері оборони).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.10.2025).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 12.10.2025).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 12.10.2025).
4. Салманов О.В. Зміни у правовому регулюванні розслідування кримінальних проваджень під час воєнного стану. *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 198–206. URL: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.2.18> (дата звернення: 12.10.2025).
5. Гловюк І.В. Дроздов О.М. Проведення судового засідання у режимі відеоконференції у кримінальному провадженні: доктринальні та практичні проблеми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 438–444. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/104> (дата звернення: 12.10.2025).
6. Барабаш А.А., Дунаєва Т.Є. Забезпечення конфіденційності спілкування з адвокатом під час застосування відеоконференції у кримінальному провадженні. *Перспективні напрями розвитку кримінальної юстиції в цифрову еру: матеріали Всеукр. заоч. наук.-практ. конф. (м. Харків, 24 лип. 2023 р.)*. Харків, 2023. С. 23–28. URL: <https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/10/2023.pdf> (дата звернення: 12.10.2025).
7. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14 квітня 2022 року № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text> (дата звернення: 12.10.2025).
8. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 08 травня 2025 року (справа № 542/381/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127326398> (дата звернення: 12.10.2025).
9. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 25 лютого 2025 року (справа № 197/571/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125484433> (дата звернення: 12.10.2025).
10. Керівництво щодо проведення судових проваджень у режимі відеоконференції, затверджено комісією СЕРЕЖ на 36-му пленарному засіданні (16-17 червня 2021 р.) / Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (СЕРЕЖ). Страсбург, 2021. URL: <https://rm.coe.int/guidelines-cepej-2021-on-the-conduct-of-court-proceedings-in-videoconf/1680a76b6d> (дата звернення: 12.10.2025).
11. *Zagaria v. Italy*. Judgment of 27 November 2007. 58295/00. 27 November 2007. Section. Judgment. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-83521%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-83521%22]}) (дата звернення: 12.10.2025).
12. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 року № 3855-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення: 12.10.2025).